

UOT: 94(479.24)1902:364-32

H.Z. TAĞIYEVİN “ŞAMAXI ZƏLZƏLƏSİNDƏN ZƏRƏR
ÇƏKƏNLƏRƏ YARDIM KOMİTƏSİ”NİN FƏALİYYƏTİ

©2026

RAMİL NİFTƏLİYEV*

*AMEA A.A.Bakixanov adına Tarix və Etnologiya İnstitutu
ORCID: 0000-0001-5346-443X; e-mail: ramil.niftaliyev. 67@mail.ru
<https://doi.org/10.59849/2523-4765.2026.1.68>

Xülasə:

Məqalədə tanınmış xeyriyyəçi və mesenat H.Z. Tağıyevin 1902-ci il dekabrın 31-də Bakı quberniyasının Şamaxı qəzasında baş vermiş dağıdıcı zəlzələdən zərər çəkənlərə yardım komitəsinin yaradılmasındakı fəaliyyəti, eləcə də bu təbii fəlakətin nəticələrinin aradan qaldırılması üçün gördüyü digər tədbirlər qısa şəkildə tədqiq olunur. Azərbaycan tarixşünaslığında H.Z. Tağıyevin həm Şimali, həm də Cənubi Azərbaycanın, eləcə də bütün Rusiya imperiyasının iqtisadi, siyasi və mədəni həyatındakı roluna həsr olunmuş bir sıra əsərlər mövcuddur. Bu Azərbaycan tarixşünaslığında “Şamaxı Zəlzələsinin Qurbanlarına Yardım Komitəsi”nin yaradılması və fəaliyyətinə həsr olunmuş ilk əsərdir. Göstərilir ki, Şamaxıda baş vermiş zəlzələlərin heç birində 1902-ci il zəlzələsi zamanı olduğu qədər genişmiqyaslı yardım tədbirləri görülməmişdi. Bu, H.Z. Tağıyevin fəal səylərinin nəticəsi idi. Komitə neft-sənaye rayonunun ofislərindən və kredit təşkilatlarından, pərakəndə satış məntəqələrindən və bazarlardan ianələrin toplanmasını, habelə geyim sifarişini və yığılmasını, ərzağın alınmasını, tibbi yardım göstərilməsini və insanların hadisə yerinə göndərilməsini təşkil etmişdir.

Bu məqalənin yazılmasında yeni təqdim olunmuş arxiv sənədləri ilə yanaşı, tədqiq olunan dövrün mətbuat materiallarından, eləcə də yuxarıda adı çəkilən zəlzələdən bəhs edən əsərlərdən istifadə edilmişdir.

Açar sözlər: Şimali Azərbaycan, Bakı quberniyası, Şamaxı qəzası, zəlzələlər, komitə, “Kaspi” qəzeti.

ACTIVITIES OF H.Z. TAGHIYEV'S “ASSISTANCE COMMITTEE FOR
THOSE WHO SUFFERED DAMAGE FROM THE SHAMAKHI
EARTHQUAKE”

©2026

RAMİL NİFTƏLİYEV*

*A.A.Bakikhanov Institute of History and Ethnology, ANAS
ORCID: 0000-0001-5346-443X; e-mail: ramil.niftaliyev. 67@mail.ru

Abstract:

This article briefly examines the activities of the renowned philanthropist and patron of the arts, H.Z.Taghiyev, in establishing a committee to assist victims of the devastating earthquake that occurred in the Shamakhi district of the Baku province on December 31, 1902, as well as other measures he took to eliminate the consequences of this natural disaster. A number of works exist in Azerbaijani historiography devoted to the role of H.Z. Taghiyev in the economic, political, and cultural life of both Northern and Southern Azerbaijan, as well as the entire Russian Empire. This is the first study in Azerbaijani historiography dedicated to the establishment and activities of the “Committee to Assist Victims of the Earthquake in Shamakhi”. It is shown that in none of the earthquakes that occurred in Shamakhi were the measures to provide assistance to the victims as large-scale as during the earthquake of 1902. This was the result of the active efforts of H.Z. Taghiyev. The committee organized donations from offices and credit institutions in the oil-industrial region, retail outlets, and markets. It also ordered and collected clothing, purchased food, provided medical assistance, and dispatched people to the scene.

When writing this article, along with newly acquired archival documents, press materials of the period under study were used, as well as works mentioning the earthquake.

Keywords: Northern Azerbaijan, Baku guberniya, Shamakhi district, earthquakes, committee, Kaspiy newspaper.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КОМИТЕТА ПОМОЩИ ПОСТРАДАВШИМ ОТ
ЗЕМЛЕТРЯСЕНИЯ В ШАМАХИ, СОЗДАННОГО Г.З. ТАГИЕВЫМ

©2026

РАМИЛЬ НИФТАЛИЕВ*

*Институт Истории и Этнологии им. А.А.Бакиханова НАНА
ORCID: 0000-0001 -5346-443X; e-mail: ramil.niftaliyev. 67@mail.ru

Резюме:

В статье коротко рассматривается деятельность известного филантропа и мецената Г.З.Тагиева по созданию комитета помощи пострадавшим от разрушительного землетрясения, произошедшего в Шамахинском уезде Бакинской губернии 31 декабря 1902 г., а также другие предпринятые им меры по ликвидации последствий этого стихийного бедствия. В азербайджанской историографии существует целый ряд работ, посвященных роли Г.З.Тагиева экономической, политической и культурной жизни как Северного и Южного Азербайджана, так и всей Российской империи. Это первое исследование в азербайджанской историографии, посвященное созданию и деятельности «Комитета Помощи Пострадавшим от Землетрясения в Шамахи». Показано, что ни в одном из землетрясений, произошедших в Шамахи, меры по оказанию помощи пострадавшим не были

столь масштабными, как во время землетрясения 1902 года. Это стало результатом активных усилий Г.З.Тагиева. Комитет организовал сбор пожертвований от офисов и кредитных учреждений нефтепромышленного района, торговых точек и рынков, а также осуществлял заказ и сбор одежды, закупку продуктов питания, оказание медицинской помощи и отправку людей на место происшествия.

При написании статьи, наряду с вновь введенными архивными документами, были использованы материалы прессы исследуемого периода, а также работы, в которых упоминалось указанное землетрясение.

Ключевые слова: *Северный Азербайджан, Бакинская губерния, Шамахинский уезд, землетрясения, комитет, газета «Каспий».*

Giriş

Tarix Şamaxıda çoxlu zəlzələlərin olduğu şahididir. XIX yüzilliyin 1806, 1828, 1859, 1872 və 1896-cı illərində burada güclü zəlzələlərin baş verdiyi qeydə alınmışdı. 1806-cı ildə Şamaxı qalası zəlzələ nəticəsində dağıldı. 1828-ci ildə Şamaxıda baş vermiş növbəti zəlzələ nəticəsində 247 ev və 30 dükan, ətraf kəndlərdə isə 300-ə qədər mülk dağılmışdı. 1859-cu ildə mayın 30-da günorta saat 4-də demək olar ki, bütün inzibati binalar da daxil olmaqla 3 250-yə qədər müxtəlif tikililərə ziyan vuran və dağıdan güclü zəlzələ oldu. 1872-ci il yanvarın 16-da səhər saat 10-da 43 saniyə davam edən zəlzələ şamaxılıların dinc həyatını növbəti dəfə pozdu, 118 nəfər dünyasını dəyişdi, 44 nəfər isə yaralandı. Onda şəhər cümə məscidinin suvaqları uçmuş, rus kilsəsi divarları çat vermişdi. 1896-cı il avqustun 21-də günorta saat 3-də Şamaxıda və ətraf kəndlərdə 15 saniyəyə yaxın davam edən, lakin böyük dağıntılara səbəb olan növbəti güclü zəlzələ baş verdi: kazarma, xəstəxana, həbsxana, teleqraf stansiyası dağılmış, bir çox yaşayış binalarına da ziyan dəymişdi.¹

1902-ci il 31 yanvar Şamaxı zəlzələsi

1902-ci il yanvarın 31-də saat 12:50-də Şamaxı qəzasında baş vermiş güclü zəlzələ ən dağıdıcı zəlzələ hesab olunur. Bu, 1806-1902-ci illər arasında şəhəri silkələyən zəlzələlər seriyasından ən güclüsü idi. Həmin günün canlı şahidi olmuş Ö.F.Nemanzadə yazırdı: “1902-ci il yanvarın 31-də cümə axşamı günü gündüz saat 12-də Şamaxıda indiyə qədər görünməmiş yer tərpənişi oldu. Bu gün Şamaxı üçün ən böyük fəlakət, eşidilməmiş bir dəhşət və qiyamət günü idi. ... Uf, nə idi o mənzərə, nə idi tükləri ürpədən o hal, kiminin qolu, ayağı əzilmiş, kiminin bağırsaqları tökülmüş, fəryad və iniltilərlə yerlərdə sürünür. Anaların kimi başı-gözü yaranıb qana bulaşmış çocuqları qucağında, rast gələn tərəfə yüyürür, kimi can verməkdə olan yavrusunun başı ucunda oturub saçlarını yolur. Kimi yağından yanmış balasını qucağına basıb dəlicə o yana-bu yana yüyürür, kimi üz-gözü əsgilərlə bağlanmış

¹ К катастрофе в Шемахе. **Петербургский листок**. 5(18) февраля 1902 года, №35, с.2; О Шемахинских землетрясениях. **Кавказ**, 25 января 1900 года, №23, с.3.

birini əlində tutub aparır. Kimi gördüyü dəhşətdən qorxub qaçmış, yarı dəlilənmiş, itirdiyi uşağını bağıraraq, çağıraraq axtarır. Çoxu davam edən zəlzələ və yanğınların dəhşətindən şaşırmış, dili tutulmuş, “lo... lo... lo...” – deyə-deyə özünü oraya-buraya çırpır. Kişi, qadın, böyük, kiçik bir-birlərinə qarışmış, sanki qiyamət qopmuş, məşhər meydanı qurulmuşdu”². Zəlzələ haqqında təkcə imperiya qəzetləri deyil bütün dünya qəzetlərində bu və ya digər şəkildə məlumatlar verilir. “New York Times” qəzeti Şamaxı zəlzələsi nəticəsində 2 000 nəfərin öldüyü və 4 000-dən çox insanın evsiz qaldığını yazırdı³. Sankt-Peterburqda çıxan “Niva” jurnalının 8 və 14-cü saylarında Şamaxı zəlzələsi haqqında məqalə dərc edilmişdi. Məqalədə oxuyuruq: “Bu yaxınlarda aşkarlanan məlumatlara görə, şəhərdə 2 min nəfər ölmüş, 16 minə yaxın insan evsiz və bir tikə çörəksiz qalmışdır. 4 mindən çox ev, 8 məscid, şəhər bazarı xarabalığa çevrilmişdir. Şamaxının fəxri, doqquz əsr müharibələrə, zəlzələlərə tab gətirən məşhur Cümə məscidi dağılmışdır. Pravoslav kilsəsinin günbəzi içəriyə doğru uçmuş, şəhər həbsxanasına əhəmiyyətli ziyan dəymişdir. Qurbanların ən çoxu təbii fəlakət zamanı 11 şəhər hamamının uçqunları altında qalan uşaqlar və qadınlar oldu. Elə bu zaman iki müsəlmanın yasına gəlmiş qadınların hamısı, yəni 70 qadın ölmüşdür. Məscidlərə günorta namazına gələn çoxlu insan dünyasını dəyişmişdir. Rus-tatar məktəbində olan müəllim və şagird olmaqla 65 nəfər dağıntılar altında qalmışdır. Fəlakətdən sonrakı ilk günlər Şamaxıda dəhşətli mənzərə yarandı. Ölüməndən sağ çıxan sakinlərə sözün əsl mənasında heç nə qalmadı. Şamaxılılar çadır və müvəqqəti sığınacaqlar tikmək üçün material çatışmazlığından açıq havada yaşayır, acından ölürdülər. Üstəlik qar və dumanla müşayiət olunan soyuq hava hökm sürürdü”⁴. Digər tərəfdən Şamaxı şəhərinin cənub-şərqində, onun 25 verstliyində Mərzə kəndi yaxınlığında üç yerdə 20 verst uzaqlıqdan görünən⁵ fevral ayı ərzində davam edən vulkan püskürməsi⁶ və torpaqda yaranan dərin çatlar⁷ vəziyyəti daha da çətinləşdirirdi. Zəlzələ nəticəsində Şamaxı qəzasının Sundi, Saqian, Çuxanlı, Kalaxanı, Kərnənc, Muğanlı, Çaylı və digər kəndlər daha çox dağıntılara məruz qalmışdı.⁸ “Peterburgskiy listok” qəzeti fevralın 5-də Şamaxıya göndərilən sapyorlar tərəfindən fevralın 7-də 1 000-dək müsəlman meyitinin

² Ömər Faiq Nəmanzadə. *Xatirələrım*. – Bakı: Gənclik, 1985, s.70, 71, 72.

³ *Шемахинское землетрясение 1902 года* http://www.family-stories.net/html/1_earth-quake1902.html (Son istifadə tarixi: 08.01.2026)

⁴ *Землетрясение в Шемахе. Нива, иллюстрированный журнал литературы и современной жизни*. СПб. 1902, №8, s.159-160^a.

⁵ *Шемахинская катастрофа. Петербургский листок*, 6(19) февраля 1902 года, №.36, с.3.

⁶ *К землетрясению в Шемахе. Нива, иллюстрированный журнал литературы и современной жизни*. СПб. 1902, №14, s.283.

⁷ Агафонов, В.К. *Землетрясения. Очерк*. – Петроград: Типография П.П. Сойкин, с. 8^a.

⁸ *К шемахинской катастрофе. Каспий*, 5-го февраля 1902 года, с.2; Вебер В. *Шемахинское землетрясение 31 января 1902 года*. – СПб.: Типография М.Стасюлевича, 1903, с.6-37.

dağıntıların altından çıxarıldığını yazırdı.⁹ Həmin qəzet fevralın 11-də Şamaxı komitəsi tərəfindən 2 561 ailənin ümumilikdə 14 300 nəfərin zərər çəkdiyi, dağıntılar altından 882 cəsədin çıxarıldığı, Şamaxı qəzasından 5 000 nəfərin köçüb getdiyi qeydə alındığını göstərir.¹⁰ Rus coğrafiya cəmiyyəti Qafqaz şöbəsinin xəbərləri “Dağıntılar altında qalaraq 1 300 nəfər, yəni şəhərin bütün əhalisinin 22 min nəfərin 6,5 faizi dünyasını dəyişmişdir. Şəhərdə 5 000 evin olduğu hesab olunurdu ki, bunun 4 500 yaşayış evi tamamilə dağılmış, qalan evlər isə bu və ya digər şəkildə qəzalılı vəziyyətə düşmüşdür. Şamaxı qəzasının 126 kəndin bir çoxunda zəlzələ nəticəsində böyük dağıntılar olmuşdur. Kəndlərdə 4 000-dək yaşayış evi, 41 məscid və digər tikililər də ya tamamilə dağılmış ya da qəzalıdır” yazırdı.¹¹

Şamaxıda baş vermiş dəhşətli zəlzələ haqqında məlumatlar əldə etmək məqsədilə bir sıra qəzetlərin müxbirləri oraya ezam olunmuşdular. Şamaxıya göndərilmiş “Peterburqskiy listok” qəzetinin müxbiri V.A.Şuf və rəssam İ.A.Vladimirov Sankt-Peterburqa qayıdan zaman vaqonda zəlzələnin dəhşətlərini və çiçəklənən şəhərin dağılmasını, onun acı taleyini təsvir edən “Şamaxının ölümü” adlı rəsm-şeyr kitabçasını nəşr etdirərək, kitabın satışından gələn bütün gəliri zəlzələdən zərər çəkənlərə bağışlamışdı.¹² Bu müəllif “Peterburqskiy listok” qəzetində “Borey” adı ilə Şamaxı zəlzələsi ilə bağlı özünün yol qeydlərini dərc etdirmişdir.¹³

Qeyd edək ki, şəhərin bir sıra binaları yenidən təmir olunub başa çatdırılmışdı. VIII yüzillikdə, hicri tarixi ilə 25-ci ildə¹⁴ Abu Müslüm Xorasaninin inşa etdiyi Cümə məscidi və şəhərin digər tarixi dini abidələri təmir olunmuş və 1897-ci ildə müdərris Hacı Əbdülməcidi əfəndi tərəfindən məscid nəzdində yeni üsulla dərslər tədris olunan məktəb inşa edilmişdi.¹⁵ Məktəbin tikilməsinə H.Z.Tağıyev tərəfindən 500 rubl ianə verilmişdi.¹⁶ 1898-ci ildə Hacı Əbdülməcidi əfəndinin müraciətinə biganə qalmayan H.Z. Tağıyev növbəti dəfə də məktəbin xeyrinə 1 000 rubl yardım göndərmişdi.¹⁷

⁹ Шемахинская катастрофа. **Петербургский листок**, 7(20) февраля 1902 года, №37, с.4.

¹⁰ К шемахинской катастрофе. **Петербургский листок**, 13(26) февраля 1902 года, №43, с.4.

¹¹ Шемахинское землетрясение 31-го января 1902-го года. **Известия Кавказского отдела Русского географического общества**. Т. 15. Вып. 3. 1902, с.200.

¹² Шуф В.А. **Гибель Шемахи (Сальфа)**: Поэма. СПб.: Типография газ. «Петербургский листок», 1902.

¹³ Борей. Шемахинская катастрофа. **Петербургский листок**, № 43,44, 46, 47, 49, 1902 года

¹⁴ Краткий обзор более замечательных общих мечетей (джами) и некоторых поклонных мест в Закавказьи. **Кавказский календарь, на 1885 год**. Тифлис: Типография канцелярии Главноначальствующего гражданской частью на Кавказе, 1884. Отдел I, с.84.

¹⁵ По Кавказу. **Кавказ**, 1897, №7, с.3.

¹⁶ Мои воспоминания о Гаджи Зейнал Абдина Тагиева. **Azərbaycan Respublikası Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxiv**. F. 675, siy. 2, iş 105, v.43.

¹⁷ Местная летопись. Пожертвование. **Каспий**, 3 июля 1898 года, с.2.

1870-ci ildə şamaxılı tacir Hacı Məmmədrzanın 100 min rubl maliyyə dəstəyi ilə Şamaxı şəhərində Yeni məscid inşa olunmuşdu¹⁸ və s.

H.Z.Tağıyevin "Şamaxı zəlzələsindən zərər çəkənlərinə yardım komitəsi"nin yaradılması

Yanvarın 31-də axşam saatlarında Şamaxıda baş vermiş dəhşətli zəlzələ xəbəri Bakıya çatdı və bu hadisə hamını kədərə qərq etdi. Belə çətin bir vaxtda Şamaxı zəlzələsindən zərər çəkənlərə yardım etmək üçün müəyyən tədbirlər görmək lazım gəlirdi. Ertəsi gün səhər tezdən "Kaspi" qəzetinin redaksiyasına gələn tanınmış xeyriyyəçi və mesenat H.Z.Tağıyev baş vermiş zəlzələdə əziyyət çəkən insanlara yardım göstərilməsinin vacibliyini bildirdi və dərhal qəzetinin redaksiyasında "Şamaxı zəlzələsindən zərər çəkənlərinə yardım komitəsi" adlı bir mərkəzin yaradılması barədə qərar qəbul etdi. Bu işin həyata keçirilməsinə görə məsuliyyəti H.Z.Tağıyev öz boynuna götürdü və tezliklə adı çəkilən komitənin təşkilinə başlanıldı.¹⁹

H.Z.Tağıyev Bakı şəhər başçısı M.A.Belyavskiyə, qubernator köməkçisi P.A.Lileyevə, Bakı dairə məhkəməsinin andıçmə vəkili və məhkəmə prokuror nəzarətçisi A.V.Kostenskiyə yuxarı instansiyalar qarşısında Bakı şəhərində və onun neft-sənaye rayonunda zəlzələdən zərər çəkənlərə yardımın təşkili məsələsini qaldırmaq xahişi ilə müraciət etdi. Onun xahişinə biganə qalmayan P.A.Lileyev və A.V.Kostenski adından Qafqazdakı Baş rəisliyin Mülki hissə idarəsinə təcili teleqram göndərildi.²⁰

H.Z.Tağıyevin adından Bakı şəhərinin bütün fəxri vətəndaşlarına zəlzələdən zərər çəkənlərə təcili yardımların göstərilməsi üçün tədbirlərin görülməsi məqsədilə dəvətnamələr göndərildi. Fevralın 3-də dövlət idarələrinin və yerli mətbuatın nümayəndələri, neftçilər və tacirlər – bu müraciətə səs verənlərin hamısı saat 11-də Duma zalına toplaşdılar. Dumanın zalı dəvətli və çağırılmamış qonaqlarla dolu idi. Onlar öz yardımlarını təklif etməyə gəlmişdilər.²¹

İclası giriş nitqi ilə açan Bakı şəhər başçısı M.A.Belyavski Qafqaz Mülki hissə üzrə Baş rəislik idarəsindən cavab alındığını bildirdi. Onun dediyinə görə, Baş rəislik idarəsi Şamaxı zəlzələsindən zərər çəkənlərin xeyrinə Bakıda ianələrin toplanmasının təşkilinə icazə vermişdir. İşə başlamaq üçün M.A.Belyavski tərəfindən P.A.Lileyevin adına göndərilməsi üçün teleqram yazıldı və onun mətni oxundu. Bundan sonra Ə.b.Topçubaşov çıxış etdi. O, çıxışı zamanı göz yaşlarını

¹⁸ Краткий обзор более замечательных общих мечетей (джами) и некоторых поклонных мест в Закавказьи. **Кавказский календарь, на 1885 год.** s.84.

¹⁹ Еще о землетрясении. **Петербургский листок**, 3(16) февраля 1902 года, с.4.

²⁰ Организация помощи пострадавшим от землетрясения. **Каспий**, 5-го февраля 1902 года, с.3.

²¹ **Yenə orada.**

saxlaya bilmədi, emosional çıxışını göz yaşları ilə yarımcıq kəsərək, çarəsiz vəziyyətdə qalan şamaxılıların durumundan kədərləndiyini bildirdi.²²

Ümumi razılıq əsasında Şamaxı sakinlərinə kömək göstərmək məqsədilə “Şamaxı zəlzələsindən zərər çəkənlərinə yardım komitəsi”nin yaradılması yekdilliklə qərara alındı. H.Z.Tağıyev komitənin sədri, M.A.Belyavski, Ə.b.Topçubaşev, X.S.Antonov, K.İ.Xatışov, F.b.Vəzirov, A.M.Feyql, A.A.Dadaşov, B.M.Doluxanov, B.Laliyev, İ.Səfəraliyev, S.T.Tixanov, A.S.Umanov, Q.S.Şarabandov, Hacıyev, S.S.Arutyunov, arximandrit Arsen, Q.K.Budaqov, Həsənov, Q.A.Əhmədov, M.b.Vəkilov və D.D.Arutyunov olmaqla 21 nəfər komitə üzvləri seçildilər. S.T.Tixanov komitənin xəzinədarı təyin olundu. Komitənin qərarlarının icrasına nəzarət Ə.b.Topçubaşev və K.İ.Xatışevə həvalə edildi və Mərdanov onun katibi oldu. Komitənin tapşırıdığı işləri yerinə yetirmək üçün beş qrup təşkil edildi.

Neft-sənaye rayonu kontorlarından və kredit təşkilatlarından ianələrin toplanmasına cavabdeh olan birinci qrupu Feyql, Doluxanov, Dadaşov və Umanov, mağazalardan, dükanlardan və bazarlardan ianələrin toplanmasına cavabdeh olan ikincini Vəzirov, Antonov, Səfəraliyev və Hacıyev, tibbi yardım göstərməyə məsul olan üçüncünü Belyavski, Topçubaşev, Vəkilov və Dastakov, geyimlərin sifarişi və yığılmasına cavabdeh olan dördüncünü Arutyunov, arximandrit Arsen, Səfəraliyev və Xaçanov, ərzaq məhsullarının alınmasının təşkilinə cavabdeh olan beşincini isə Şarabandov, Budaqov, Həsənov və Əhmədov təmsil edirdilər.²³

İclasda qubernator köməkçisi P.A.Lileyəvə göndərilmiş teleqram da səsləndirildi. Teleqramda deyilirdi: “Tərəfimizdən Baş İdarəyə etdiyimiz müraciət ərizəsi əsasında un, çadır, həkimlər tərəfimizdən göndəriləcəkdir. Ərzaq və yığılan geyim pulu Həsən bəy Məlikovun adına köçürülmə ilə poçtla yola salınacaqdır. Məlikov vasitəsilə əlavə məlumat alacaqsınız”.²⁴

Teleqramla tanış olduqdan sonra komitənin sədri H.Z.Tağıyev, təbii fəlakətdən zərər çəkmiş Şamaxı sakinlərinə ödənilən 1 min rubldan əlavə daha 4 min rubl ianə verəcəyini bildirdi və tələbə uyğun olaraq, Həsən bəy Məlikovun adına fevralın 4-də poçt vasitəsilə 5 min rubl göndərəcəyi barədə məlumat verdi.²⁵

H.Z.Tağıyevin göstərişi ilə hələ fevralın 2-də “Kaspi” qəzetinin əməkdaşları Həsən bəy Məlikov və həkim Həsən bəy Ağayev vacib sargı və dərmanlarla birlikdə Şamaxıya göndərilmişdi.²⁶

Komitənin fəaliyyəti

²² **Yenə orada.**

²³ Организация помощи пострадавшим от землетрясения. **Каспий**, 5-го февраля 1902 года, с.3.

²⁴ **Yenə orada.** s.3.

²⁵ Пожертвование почетным попечителем, действительным статским советником Гаджи Зейнал Абдин Тагиевым в пользу пострадавших шемахинской землетрясении. **Azərbaycan Respublikası Dövlət Tarix Arxivi. F. №314, siy. №1, iş №329, v. 36ar.**

²⁶ Местная летопись. **Каспий**, 2-го февраля 1902 года, с.2.

Zəlzələnin fəsadları haqqında dəqiq və müntəzəm məlumat əldə etmək üçün Şamaxının özündə komitənin Şamaxı şöbəsinin açılmasının zəruriliyi məsələsi qaldırıldı. Komitənin qərarı ilə H.b.Məlikov Şamaxı şöbəsində komitənin səlahiyyətli nümayəndəsi təyin edildi.²⁷

Gündüz saat birdə komitənin bütün üzvləri H.Z.Tağıyevin kontorunda toplandı. Komitənin üzvləri çox olduğundan gündəlik keçirilən iclaslara komitənin bütün üzvlərinin iştirakı vacib bilinmədi. M.A.Belyavski, Ə.b.Topçubaşov, A.B.Feyql, F.b.Vəzirov, S.B.Xaçanov, Q.S.Şarabandov və Hacıyevdən təşkil olunmuş qrup hər gün saat birdə komitənin bütün məsələlərini müzakirə etdikdən sonra ümumi komitəyə məlumat verməli idi. Sonra fəlakətə məruz qalanlara yardımın daha çevik həyata keçirmək üçün komitədən təşkil edilmiş xüsusi nümayəndələrini komitənin Şamaxıdakı səlahiyyətli nümayəndəsi Həsən bəy Məlikovun yanına göndərməyi məsləhət bilindi. Xüsusi nümayəndələr həkim Məmməd Rza Vəkilov, arximandrit Arsen, Həsənağa Həsənov, Əsədulla Əhmədov və İ.Abelovdan ibarət idi. Onlar tezliklə hadisə yerinə yola salınmalı idi.²⁸

Komitə sədri H.Z. Tağıyev şəhər rəhbərliyinə zəlzələ qurbanları üçün geyim və ərzaq yığımını mərkəzləşdirməyi xahiş etdi və tezliklə şəhərdəki iki boş anbar komitənin sərəncamına verildi. O, komitə tərəfindən təşkil edilən müxtəlif qruplar tərəfindən görülən işlər barədə məlumat almaq üçün gündəlik komitə iclasları çağırır və bu işi sürətləndirmək üçün dövlət qurumlarına vaxtlı vaxtında müraciətlər edirdi.

Fevralın 5-də toplanmış növbəti iclasda komitənin Şamaxıdakı səlahiyyətli nümayəndəsi Həsən bəy Məlikova teleqramla məlumat verilərək, Bakıdan göndəriləcək yardımların şəhər yarmarka baraklarında toplandığını bildirilirdi. Sonra məlumata görə fəlakət yerində yaralı qadınlara köməyin lazım olduğunu nəzərə alan komitə tərəfindən xanımlar Yevanqulova və Kadanovanı Şamaxıya yola salınmışdılar. Onlarla birlikdə həkimlər M.R.Vəlikov, Həsənağa Həsənov, Əsəd Əhmədov, İ.Abelov və arximandrit Arsen də getmişdilər.²⁹ "Peterburqskiy listok" qəzeti Bakıda tanınmış xeyriyyəçi Tağıyevin sədrliyi ilə təşkil olunmuş komitə tərəfindən Şamaxıya 5 min rubl dəyərində çay, qənd, çörək, həmçinin sarğı vasitələri ilə həkim və feldşer qadınların yola salındığını yazırdı.³⁰

Yardımların toplanması hər gün davam etdirilirdi. Buxara əmiri Seyid Əbdüləhəd xan H.Z. Tağıyev vasitəsilə 3000 rubl ianə göndərmişdi.³¹ Bundan əlavə komitəyə Bakı ictimai yığıncaqdan 1000 rubl, Şimal Sığorta cəmiyyəti sədri S.T.Tixonovdan 500 rubl, Bakı kredit cəmiyyətindən 500 rubl, Baş idarənin təsis

²⁷ Организация помощи пострадавшим от землетрясения. **Каспий**, 5-го февраля 1902 года, с.3.

²⁸ Организация помощи пострадавшим от землетрясения. **Каспий**, 5-го февраля 1902 года, с.3.

²⁹ Организация помощи пострадавшим от землетрясения. **Каспий**, 5-го февраля 1902 года, с.3.

³⁰ Шемахинская катастрофа. **Петербургский листок**, 4(17) февраля 1902 года, №34, с.3.

³¹ Помощь населению г. Шемахи. **Кавказ**, 21 января 1904 года, с.2.

etdiyi komitədən 600 rubl olmaqla ianə daxil olmuşdu.³² Rusiyanın bir sıra şəhərlərindən H.Z. Tağıyevin adına ianələr gəlirdi. Savva Morozovdan 1000 rubl, “A.Knoi” ticarət evindən 2000 rubl və s. göndərilmişdi.³³ “Qafqaz” qəzetinin yazdığına görə Bakı məktəblərindən birinin şagirdləri tərəfindən də 20 rubl toplanmışdı. Məqalə müəllifi xüsusi olaraq qeyd edirdi ki, bu məktəbdə oxuyan müsəlman şagird özündəki 3 qəpiyini ianə olaraq vermişdi. Yanvarın 31-dən fevralın 5-dək toplanan 1 674 rubl 43 qəpik, habelə ərzaq və paltar Şamaxıya yola salınmışdı.³⁴

Komitənin bütün qrupları Şamaxı və ətraf kəndlərdə zəlzələdən zərər çəkənlərə yardım göstərmək səylərini davam etdirirdilər. Komitə üzvlərinin işi xüsusilə çətin idi, çünki bazarlardan və kiçik mağazalardan yardım toplamaq vaxt aparırdı. Bu işi həyata keçirən qrup əməkdaşları F.Vəzirov, X.Antonov, İ.Səfərliyev və İ.Hacıyev növbəti iclasda xırda dükan sahibləri və bazar ticarətçiləri dinindən və millətindən asılı olmayaraq könüllü olaraq yardım göstərdiyini bildirdilər. Lakin onların sayı o qədər çoxdur ki, komitə üzvlərinin vaxtını alırdı. Ona görə də, komitə sədri H.Z. Tağıyev yardımları toplayanların sayını artırmış və əlavə xüsusi adamları bu işə cəlb etmişdi.³⁵

“Kaspi” qəzetinin redaksiyasında, Neft-sənaye rayonunda, eləcə də şəhər özünüidarə və neft-sənaye qurultayları şurasının idarə kontorlarında bu işə məsul olan komitə üzvləri qadın geyimləri və digər əşyalar şəklində ianələr toplamağa davam edirdilər. Fevralın 6-da şəhər inzibati idarəsi nəzdində Şamaxıya göndəriləcək paltar və digər əşyalar dezinfeksiya olunan xüsusi anbar da açıldı.³⁶

Bibi-heybət mədənlərindən ianələrin toplanması üçün komitə tərəfindən Rusiya İmperator musiqi cəmiyyətinin Bakı şöbəsi direktorluğundan sədr Maksimilian Mavrikeyeviç Şumaxer, Qara şəhər rayonunda yardımların toplanması üçün isə Şamaxıdan bir az əvvəl qayıdan və doğma şəhərində baş vermiş bu bəlanı öz ürəyində yaşayan A.V.Nəzərov dəvət olundu.³⁷

Tibbi sahəyə baxan qrupdan bir neçə nəfərin xüsusilə qadınların xəstələrə qulluq göstərmək məqsədilə Şamaxıya getmək arzusunda olduğu haqqında məlumat verildi. Bu qrupun məlumatına görə tibb bacıların demək olar ki, hamısı Şamaxıya getmək istədiyini bildirmişdilər. Komitə tərəfindən fevralın 5-də gecə Şamaxıya tapşırıqla yola salınmış komitə üzvləri tez bir zamanda hadisə yerində hansı sahələrdə daha ciddi köməyə ehtiyac duyulduğu haqqında məlumat verməli idi. Onlara Tiflisdən köməyə göndərilən həkimlər, feldşerlər və **akuşerlərin** gəlməsini gözləməyi tələb olunurdu. Komitə tərəfindən fevralın 6-da 7 həkim, 4 kişi feldşer, 1 qadın feldşer, 1 şəfqət bacısı və 1 xəstəyə baxan qadın olmaqla tibbi yardım dəstəsi göndərilmişdi. Bu dəstəyə əvvəllər “Kaspi” qəzeti redaksiyası tərəfindən göndərilən və həkim Yarotskinin özü ilə apardığı sarğı vasitələrindən əlavə, həkim Vəkilov

³² Землетрясение в Закавказье. **Кавказ**, 9-го февраля 1902 года, с.2.

³³ İsmayıl M., İbrahimov M. **El atası**. Bakı: Azərnapış, 1994, s.51.

³⁴ **Пожертвования в пользу пострадавших от землетрясения в г. Шемахе и окрестностях. Каспий**, 5-го февраля 1902 года, с.2.

³⁵ **Помощь пострадавшим от землетрясения. Каспий**, 6 февраля 1902 года, с.2.

³⁶ **Помощь пострадавшим от землетрясения. Каспий**, 7 февраля 1902 года, с.2.

³⁷ **Yenə orada**.

vasitəsilə bir hissəsi **Çişkovski** və Moravskinin əczaxanasından yardım edilmiş sarğı vasitələri və dərmanlar yola salınmışdı. Komitə tərəfindən həmçinin dərmanlara tez bir zamanda ehtiyac tələb olunduğu təqdirdə əczaçıya səyyar dərman qutusunun göndərilməsi təklif olunmuşdu.³⁸

Həmin iclasda zəlzələdən əziyyət çəkənlərin bir hissəsinin Bakıya gələcəyi təqdirdə onları yerləşdirmək üçün yarmarka baraklarının qaydaya salınması komitə üzvləri Y.F.Budaqova və şamaxılı B.b.Lalayevə həvalə edildi. H.Z.Tağıyevin sədrliyi və komitə üzvlərinin iştirakı ilə hər gün keçirilən ayrı-ayrı şöbələrin axşam toplantıları və komitə üzvlərinin çöl fəaliyyətindən əlavə, onlar zəlzələyə məruz qalmış şamaxılılara hərtərəfli yardım göstərmək üçün yorulmadan çalışırdılar. Şamaxıya H.b.Zərdəbiyə kömək etmək üçün göndərilən komitə üzvləri bütün işləri təmənnəsiz görəcəklərini bildirmişdilər.³⁹

Fevralın 7-də daha böyük məbləğdə pullar Xəzər-Qara dəniz cəmiyyətindən 3 000 rubl, Vartanova varislərindən 1 000 rubl, Şəmsi Əsədullayevdən 600 rubl, Kaşeyev qardaşları ticarət evindən 500 rubl, N.A.Sarumov ailəsindən 100 rubl olmaqla bütövlükdə 5 242 rubl 58 qəpik toplanmışdı.⁴⁰ Həmin gün Volqa-Kama bankının Bakı şöbəsinə Şamaxıda hərbi xidmətdə olan Şamaxı alayının zabitlərinin uşaqları və həyat yoldaşlarına yardım olaraq imperatriçə Aleksandra Fyodorovna adından 3 000 rubl köçürüldü. Şamaxı əhalisinin xeyrinə İmperator sarayı idarəsindən 3 000 rubl, hacı Hacıağa adından 1000 rubl, Əbdülməcid Ələsgərov adından 100 rubl yardım edildiyi haqqında məlumat verilirdi. Bakı qubernatoru vəzifəsinin icraçısı və qubernator köməkçisi acizənə şəkildə bütün şamaxılılara yardım göstərmək arzusunda olanlara çörək, un, paltar, çadır, tikinti materialları və sair ərzaq vasitələri ilə təmin etmək üçün Şamaxı qəza yerli komitəsinə müraciət etməyi xahiş edirdi.⁴¹

"Qafqaz" qəzeti kontoru nəzdində də Şamaxıda zərər çəkənlər üçün ianələrin qəbulunun təşkil edilməsinə icazə verilmişdi. Şamaxıda baş vermiş zəlzələ ilə bağlı Rusiya Daxili İşlər nazirliyinin məruzəsi üzrə əlahəzrət imperator maliyyə nazirliyinə Bakı qubernatorunun sərəncamına gecikmədən 50 min rubl verilməsi tapşırılmışdır. Hərb nazirliyinin ehtiyat kreditindən 30 min rublun ayrılması Şamaxı alayının hərbiçiləri üçün nəzərdə tutulmuşdu. Zəlzələ ilə bağlı Şamaxıya bir neçə batalyon yola salınmışdı. Qafqaz mülkü işlər üzrə Baş rəisliyinin sərəncamı ilə Qafqazın bir sıra şəhərlərində ianələrin toplanması üçün qəbul yerləri açılmışdı.⁴² Fevralın 13-nə kimi 64 min rubladək ianə toplanmışdı.⁴³ "Niva" jurnalının müxbiri məqalə yazıldığı zaman ümumilikdə 80 min rubl ianə toplandığını yazırdı. İmperator tərəfindən bu zəlzələ ilə bağlı 100 min rubl məbləğində pul ayrılmışdı.⁴⁴

³⁸ **Yenə orada.**

³⁹ **Помощь пострадавшим от землетрясения. Каспий**, 7 февраля 1902 года, с.2.

⁴⁰ **Yenə orada.**

⁴¹ **От и.о. Бакинского губернатора. Каспий**, 8 февраля 1902 года, с.2.

⁴² **Землетрясение в Закавказье. Кавказ**, 5-го февраля 1902 года, с.2.

⁴³ İsmayıl M., İbrahimov M. **El atası**. s.51.

⁴⁴ **Землетрясение в Шемахе. Нива, иллюстрированный журнал литературы и современной жизни**. СПб. 1902, №8, с.160^a.

Zəlzələdən zərər çəkənlərə göstərilən yardımlar

Yığılan məbləğlərlə bağlı Bakı qubernatorunun hesabatı vardır. 1902-ci il fevralın 1-dən 1903-cü il dekabrın 1-nə kimi baş vermiş zəlzələdən zərər çəkmiş Şamaxı və onun qəzasının əhalisinə yardım üçün alınan məbləğlərin mədaxil və məxaricinə dair 52 səhifəlik hesabat əsasən, 1903-cü il dekabrın 1-dək bütün ianələrin məbləği 599 003 rubl 58 qəpik olmuşdur. Bu məbləğin 70 mini imperator və imperatriçə tərəfindən imperator ailəsi adından, 14 min rubl Qacar şahı və Buxara əmiri tərəfindən verilmişdi. Qafqazın Baş mülkü rəisi, general-adyutant knyaz Q.S.Qolitsın ilkin yardım üçün fəvqəladə məbləğdən 3 min rubl ayırdı. Bundan asılı olmayaraq knyaz Q.S.Qolitsın və onun xanımı adından 2 min rubl bağışlandı. Habelə dövlət və özəl qurumlardan 161 021 rubl 4 qəpik, Rusiya Qızıl Xaç Cəmiyyətinin dairə və yerli idarə və komitələrindən 129 092 rubl 39 qəpik, qəzet redaktorlarından 121 784 rubl 36 qəpik, qubernatorlardan 48 rub 36 qəpik, özəl qurumlardan 32 737 rubl 16 qəpik, hərbi hissə və idarələrdən 3 487 rubl 32 qəpik, kilsələrindən 1 951 rubl 15 qəpik və təhsil müəssisələrində tələbələrdən 1 750 rubl 88 qəpik ianələr verilmişdi.

Qafqaz diyarı qubernatorları ümumilikdə 40 259 rubl 7 qəpik ianə vermişdilər ki, bunun çoxu, 25 606 rubl 40 qəpiyi Tiflis qubernatorunun payına düşürdü. Qafqazdan kənar quberniyalardan daha çox məbləğ Yekaterinoslav quberniyasından (1 550 rubl 82 qəpik) və Orenburq quberniyasından (1 280 rubl 80 qəpik), ən az məbləğ Həştərxan quberniyasından (29 rubl 75 qəpik) daxil olmuşdu. 43 qəzet redaksiyası ianə toplamışdı. Toplanan məbləğ 50 qəpikdən 10 minlərlə rubla çatırdı. Ən çox məbləğ (35 690 rubl 30 qəpik) “Kaspi” qəzeti toplamışdı, ondan sonra “Moskovskiy listok” (29 043 rubl 21 qəpik), “Qafqaz” (12 954 rubl 18 qəpik), “Russkiye vedomosti” (6 996 rubl 61 qəpik), “Novosti dnya” (6 203 rubl), “Moskovskiy vedomosti” (4 736 rubl 94 qəpik), “Russkiy listok” (3 340 rubl), “Russkoye slovo” (3 076 rubl 94 qəpik) qəzetləri gəlir.⁴⁵

Nəticə

Beləliklə, H.Z. Tağıyevin bilavasitə təşəbbüsü ilə yaradılan “Şamaxı zəlzələsindən zərər çəkənlərə yardım komitəsi” Şamaxı əhalisinə əlindən gələni köməyi etmək üçün bütün imkanlarını ortaya qoymuş oldu. Əlbəttə ki, yalnız şəhərə dəyən zərərin 15 milyon dəyərləndirilirdisə,⁴⁶ komitə bu məbləği toplamaq iqtidarında deyildi. Bununla belə H.Z.Tağıyevin komitə yaratmaqla gördüyü işlər təqdirəlayiq hesab olunmalıdır. Onun bu təşəbbüsü imperiyanın bir sıra quberniyalarında da belə yardım komitələrin açılmasına və fəaliyyət göstərməsinə yol açmış oldu.

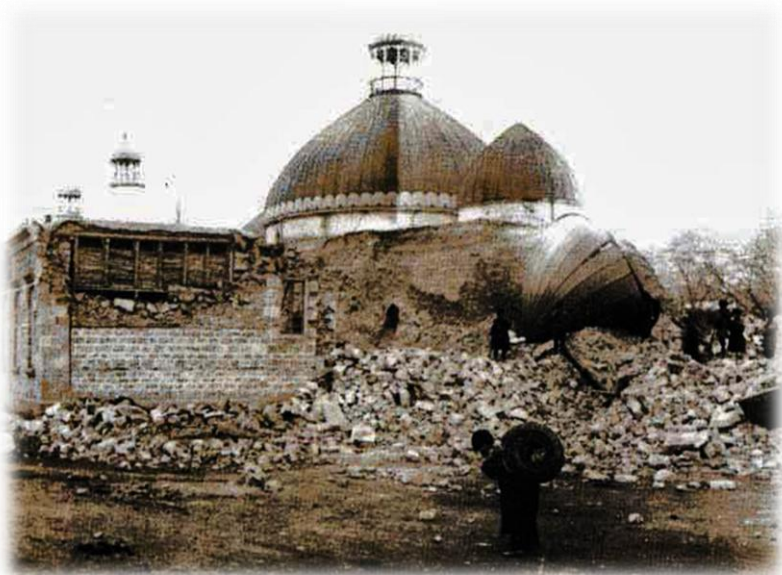
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI – REFERENCES

⁴⁵ Помощь населению г. Шемахи. Кавказ, 21 января 1904 года, с.2.

⁴⁶ К Землетрясению в Шемахе. Нива, иллюстрированный журнал литературы и современной жизни. СПб. 1902, №14, с.160^a.

1. Агафонов В.К. **Землетрясения**. Очерк. Петроград: Типография П.П. Сойкин, 1915. – 32 с.
2. Борей. **Шемахинская катастрофа**. Петербургский листок, № 43,44, 46, 47, 49, 1902 года.
3. Вебер В. **Шемахинское землетрясение 31 января 1902 года**. СПб.: Типография М. Стасюлевича, 1903. – 73 с.
4. **Еще о землетрясении**. Петербургский листок, 3(16) февраля 1902 года, с.4
5. **Землетрясение в Закавказье**. Кавказ, 5-го февраля 1902 года.
6. **Землетрясение в Закавказье**. Кавказ, 9-го февраля 1902 года.
7. **Землетрясение в Шемахе**. Нива, иллюстрированный журнал литературы и современной жизни. Издаваемый А.Ф.Марксом. СПб. 1902, №8, с.158-160^a.
8. İsmayıl M., İbrahimov M. **El atası**. Bakı: Azərnəşr, 1994. – 124 s.
9. **К землетрясению в Шемахе**. Нива, иллюстрированный журнал литературы и современной жизни. Издаваемый А.Ф. Марксом. СПб. 1902, №14. с.283
10. **К катастрофе в Шемахе**. Петербургский листок, 5(18) февраля 1902 года, №35, с. 2
11. **Краткий обзор более замечательных общих мечетей (джами) и некоторых поклонных мест в Закавказье**. Кавказский календарь, на 1885 год. Тифлис: Типография канцелярии Главноначальствующего гражданской частью на Кавказе, 1884. Отдел I. – с.83-86.
12. **К Шемахинской катастрофе**. Каспий, 5-го февраля 1902 года.
13. **К Шемахинской катастрофе**. Петербургский листок, 13(26) февраля 1902 года, №43, с.4.
14. **Местная летопись**. Каспий, 2 февраля 1902 года, с.2.
15. **Местная летопись. Пожертвование**. Каспий, 3 июля 1898 года, с. 2.
16. **Мои воспоминания о Гаджи Зейнал Абдина Тагиева**. Azərbaycan Respublikası Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivi. F.№675, siy.№2, iş№105, v.43.
17. Nəmanzadə Ö.F. **Xatirələrım**. Bakı: “Gənclik” nəşriyyatı, 1985. – 126 s.
18. **Организация помощи пострадавшим от землетрясения**. Каспий, 5 февраля 1902 года.
19. **От и.о. Бакинского губернатора**. Каспий, 8 февраля 1902 года.
20. **О Шемахинских землетрясениях**. Кавказ, 25 января 1900 г, №23, с.3.
21. **Пожертвования в пользу пострадавших от землетрясения в г. Шемахе и окрестностях**. Каспий, 5 февраля 1902 года.
22. **Пожертвование почетным попечителем, действительным статским советником Гаджи Зейнал Абдин Тагиевым в пользу пострадавших Шемахинской землетрясении**. Azərbaycan Respublikası Dövlət Tarix Arxivi. F.№314, siy.№1, iş №329, v. 36 arx.
23. **По Кавказу** // Кавказ, 1897, №7.
24. **Помощь населению г. Шемахи**. Кавказ, 21 января 1904 года.
25. **Помощь пострадавшим от землетрясения**. Каспий, 6 февраля 1902 г.
26. **Помощь пострадавшим от землетрясения**. Каспий, 7 февраля 1902 г.
27. **Шемахинское землетрясение 31-го января 1902-го года**. Известия Кавказского отдела Русского географического общества. Т.15. Вып.3. 1902, с.198-205.
28. **Шемахинская катастрофа**. Петербургский листок, 4(17) февраля 1902 г., №34, с.3.

29. **Шемахинская катастрофа.** Петербургский листок, 6(19) февраля 1902 г., №36, с.3.
30. **Шемахинская катастрофа.** Петербургский листок, 7(20) февраля 1902 г., №37, с.4.
31. Шуф В.А. **Гибель Шемахи** (Сальфа): Поэма. Рис. И. А. Владимирова. – СПб.: Типография газ. «Петербургский листок», 1902. – 16 с.



Şəhərin 900 yüz əvvəl inşa edilmiş cümə məscidi, 1902, Fotoqraf Y.Zelinski
<https://azerhistory.com/?p=7312>



Şəhərin sənətkarlar küçəsi,

<https://azerhistory.com/?p=7312>



65 uşağın dağıntılar altında qalaraq öldüyü məktəb və məscid,
<https://azerhistory.com/?p=7312>

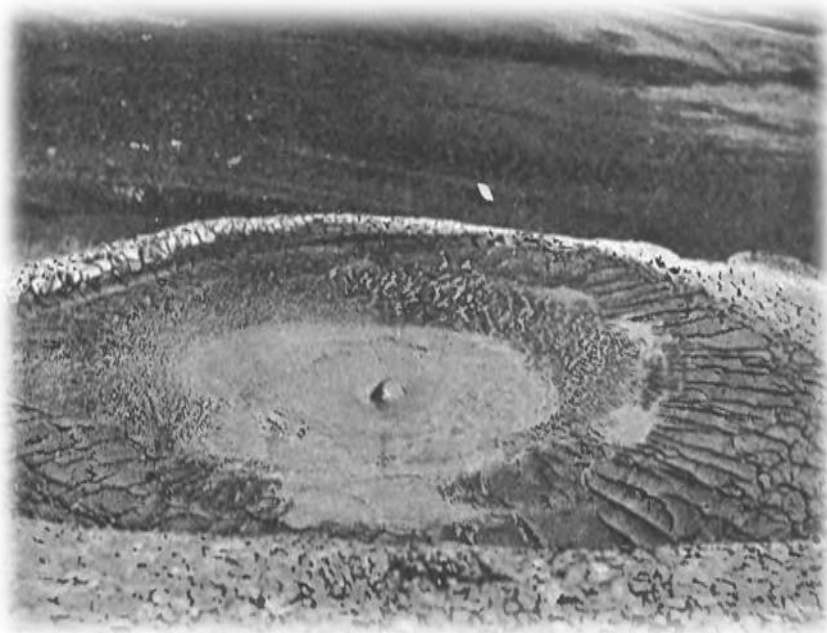


Şamaxılı tacir Hacı Məmmədrzanın inşa etdirdiyi Yeni məscid

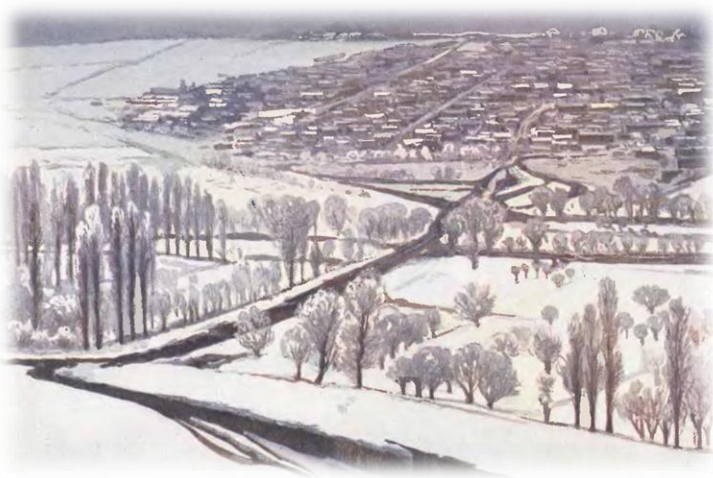
<https://azerhistory.com/?p=7456>



Pravoslav kilsəsi, 1902, Fotoqraf Y.Zelinski
<https://azerhistory.com/?p=7312>



Şamaxı yaxınlığında püskürən vulkan krateri
<https://azerhistory.com/?p=7456>



Şamaxı şəhəri ətrafında zəlzələ nəticəsinə yaranan dərin çatlar
<https://azerhistory.com/?p=7456>



Rəssam İ.A. Vladimirovun çəkdiyi “Şamaxı zəlzələsi” şəkli

MÜƏLLİF HAQQINDA MƏLUMAT – INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Niftəliyev Ramil Yüzəhməd oğlu –
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix
və Etnologiya İnstitutu.
Azərbaycan, Bakı

Niftaliyev Ramil Yuzahmed – Doctor of
Philosophy in History, associate professor.
Institute of History and Ethnology named
after A.A. Bakikhanov ANAS. Azerbaijan,
Baku